

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора **ХИЖНЯК Інни Анатоліївни** про дисертацію Демченка Віталія Миколайовича на тему: **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами, пов'язаними із захистом української державності, збереженням культурної пам'яті, утвердженням громадянської єдності та посиленням виховної місії освіти в умовах воєнного стану. У час, коли українське суспільство переживає складні випробування, спричинені військовою агресією, вимушеним переміщенням населення, загрозами інформаційній та культурній безпеці, проблема формування національної ідентичності молодого покоління стає питанням загальносуспільної ваги.

Особливого значення окреслена проблема набуває в початковій школі, оскільки саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом для становлення первинних уявлень дитини про власну належність до родини, громади, народу, держави, культури та мови. На цьому етапі закладаються основи ціннісного ставлення до України, її історії, символів, традицій, героїчного спротиву, культурної спадщини та європейського цивілізаційного вибору. Саме тому учитель початкової школи постає ключовим суб'єктом формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Важливість дисертації посилюється тим, що сучасна професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи має відповідати завданням нової української школи, вимогам Державного стандарту початкової освіти, професійного стандарту вчителя та потребам національно-патріотичного виховання в умовах війни й повоєнного відновлення України. Проте аналіз освітньої практики засвідчує, що підготовка майбутніх педагогів до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти часто має фрагментарний характер, а відповідний зміст розміщено між окремими освітніми компонентами, виховними заходами й педагогічними практиками.

У цьому контексті дисертація В. Демченка є своєчасною, науково обґрунтованою та практично значущою, спрямованою на розв'язання важливого завдання педагогічної науки, що полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Отже, дослідження відповідає актуальним потребам українського суспільства, сучасної педагогічної науки і практики вищої педагогічної освіти, а його результати мають значний потенціал для використання в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних, культурологічних, історико-педагогічних джерел, нормативно-правових документів і сучасної освітньої практики дисертант з'ясував стан вивченості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, уточнив сутність базових понять дослідження, зокрема «національна ідентичність», «формування національної ідентичності молодших школярів», «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів». Вважаємо вагомим те, що «підготовку майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» визначено як цілісний освітній процес, що інтегрує ціннісні, змістові та діяльнісно-рефлексивні виміри й забезпечує формування відповідної готовності.

В. Демченко чітко визначив і описав структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, що охоплює мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний та діяльнісно-рефлексивний компоненти. До кожного компонента логічно дібрано відповідні критерії, показники та рівні сформованості, що дало змогу забезпечити діагностичну цілісність дослідження.

До суттєвих наукових результатів відносимо також обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти: аксіологізацію та смислову персоналізацію підготовки майбутніх учителів на засадах національно-громадянських і європейських цінностей; міждисциплінарну інтеграцію змісту та методик формування національної ідентичності в освітні компоненти професійної підготовки; практико-орієнтоване моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності з формування національної ідентичності на засадах сучасних педагогічних технологій і рефлексивного аналізу.

Заслуговує на увагу і розроблена структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти. Вона містить методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностико-результативний блоки, що забезпечують цілісне представлення досліджуваного процесу від соціального замовлення й методологічних підходів до очікуваного результату.

Окремо слід відзначити авторську класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності учнів початкових класів, що охоплює семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби. Така класифікація має важливе методичне значення, оскільки конкретизує інструментальну базу професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Нові факти, одержані здобувачем.

У дисертаційній роботі вперше виокремлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувача початкової освіти, які розглядаються як взаємопов'язані чинники освітнього процесу, що забезпечують поступове формування ціннісної позиції, методичної компетентності й практичної готовності майбутнього педагога до реалізації виховних завдань у початковій школі.

Розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності учнів початкових класів, побудова якої засвідчує системність авторського задуму, оскільки модель відображає методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, етапи підготовки, компоненти готовності, критерії, показники, рівні та результат досліджуваного процесу.

Конкретизовано компонентну структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти. Мотиваційно-аксіологічний компонент пов'язано з особистісним прийняттям національно-громадянських і європейських цінностей; когнітивно-методичний – із системою знань про національну ідентичність і методичні засоби її формування; діяльнісно-рефлексивний – із вмінням реалізовувати виховний зміст у педагогічній практиці та здійснювати самоаналіз професійних дій.

Уточнено зміст поняття «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» як інтегративну, багатокомпонентну та динамічну професійно-особистісну якість, що поєднує мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний і діяльнісно-рефлексивний компоненти та забезпечує здатність цілеспрямовано, методично обґрунтовано й етично відповідально здійснювати виховання національної ідентичності учнів початкової школи.

Удосконалено класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, у якій кожна група засобів має власне функціональне призначення. Семіотичні засоби виконують аксіологічну функцію, історіографічні забезпечують пізнавальну функцію, літературні реалізують морально-етичну, мистецькі – естетичну, фольклорні – індигенізаційну, ігрові – розвивальну, фізкультурно-спортивні – оздоровчу та патріотично-виховну функції.

Подальшого розвитку набули зміст, форми, методи й технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, зокрема в частині використання педагогічних дилем, квестів, методів «Фішбоун», «Шість капелюхів мислення», кейс-методів, ділових і рольових ігор, творчих воркшопів, AR-технологій, рефлексивного щоденника професійної ідентичності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується застосуванням методології, адекватної меті та завданням дослідження, а також специфіці його об'єкта й предмета. У роботі використано комплекс наукових методів, необхідний для розв'язання поставлених завдань, а також здійснено теоретичне, методичне й експериментальне обґрунтування авторських положень.

Особливо варто відзначити використання здобувачем комплексу методологічних підходів, серед яких системний, компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, особистісно орієнтований, феноменологічний і контекстний. Така методологічна основа забезпечила можливість розглянути підготовку майбутніх учителів початкової школи як цілісний процес, що поєднує ціннісний, змістовий, методичний, діяльнісний і рефлексивний виміри.

Сформована джерельна база дисертації відзначається достатньою повнотою та міждисциплінарністю, оскільки охоплює праці з педагогіки, психології, культурології, теорії національної ідентичності, професійної освіти, початкової освіти, національно-патріотичного й громадянського виховання. Це свідчить про високий рівень інформативності та валідності дослідження.

Науковий апарат дисертації сформовано коректно, він відповідає чинним вимогам до дисертаційних робіт і є достатнім для ефективного розв'язання поставлених завдань. Анотація повно й точно відображає зміст роботи, висвітлює її ключові наукові та практичні аспекти, педагогічні умови, модель, структуру готовності, критерії, показники й рівні її сформованості.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується також апробацією результатів дослідження в наукових публікаціях здобувача, виступах на науково-практичних конференціях, розробленням авторських методичних рекомендацій і впровадженні результатів у практику професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у впровадженні його результатів у підготовку майбутніх учителів початкової школи. Розроблені педагогічні умови, структурно-функціональна модель, діагностичний інструментарій і навчально-методичне забезпечення можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти.

Особливе практичне значення мають авторські методичні рекомендації з практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педагогічних засобів формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти. Вони створюють основу для оновлення змісту педагогічних практик, методичних дисциплін, виховної роботи, інтегрованих занять і позааудиторної діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм підготовки майбутніх учителів початкових класів, розроблення навчальних курсів, спецкурсів, практикумів, методичних рекомендацій, діагностичних карт, рефлексивних завдань, сценаріїв виховних подій і матеріалів для педагогічної практики.

Наукова значущість дослідження полягає в розширенні теоретико-методичних основ підготовки майбутніх учителів початкової школи до національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, розвитку професійної готовності педагога до ціннісно орієнтованої виховної діяльності в умовах нової української школи.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертація В. Демченка відповідає вимогам до структури наукових робіт такого типу. Вона містить анотацію, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Структура роботи логічна, внутрішньо узгоджена та підпорядкована меті й завданням дослідження.

У вступі чітко визначено актуальність теми, її наукову новизну, практичну значущість, мету, завдання, об'єкт і предмет, методологічну основу, методи дослідження, відомості про апробацію та впровадження результатів. Вибір комплексу методів дослідження є обґрунтованим і адекватним поставленим завданням.

Перший розділ дисертації характеризується глибоким аналізом широкого кола наукових джерел і нормативних документів. У ньому розкрито теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, проаналізовано сутність національної ідентичності, вікові особливості її становлення, функції вчителя початкової школи, а також класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності дітей молодшого шкільного віку.

Автором обґрунтовано, що національна ідентичність молодшого школяра формується крізь призму цілісної системи педагогічних впливів, у яких поєднуються навчальна, виховна, позааудиторна, культурно-мистецька, ігрова, краєзнавча та рефлексивна діяльність. Особливо цінним є те, що здобувач пропонує конкретні засоби, форми й методи роботи, значущі для освітньої практики початкової школи.

Окрему унікальність розділу становить розроблена автором класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти як функціонально впорядкована система, що надає майбутньому вчителю конкретний інструментарій для добору змісту, форм і методів роботи з учнями початкової школи з урахуванням віку дітей, виховної мети та очікуваного результату.

Саме в цьому розділі закладено авторську логіку дослідження, відповідно до якої формування національної ідентичності учнів початкової школи розглядається як системна педагогічна діяльність, яка потребує спеціальної готовності майбутнього педагога.

Другий розділ дисертації присвячено організаційно-методичним засадам підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти. У ньому обґрунтовано педагогічні умови досліджуваного процесу, розкрито особливості їх реалізації у фаховій підготовці майбутніх педагогів, а також представлено структурно-функціональну модель підготовки.

Заслуговує на увагу розкриття першої педагогічної умови, пов'язаної з аксіологізацією та смисловою персоналізацією підготовки майбутніх учителів. Автор переконливо доводить, що без особистісного прийняття національно-громадянських і європейських цінностей майбутній педагог не може бути повноцінним суб'єктом формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Не менш вагомою є друга педагогічна умова, що передбачає міждисциплінарну інтеграцію змісту та методик формування національної ідентичності в освітні компоненти професійної підготовки. Вибраний формат забезпечує подолання фрагментарності національно-патріотичного компонента в освітніх програмах і сприяє формуванню цілісного методичного бачення майбутнього вчителя.

Третя педагогічна умова, пов'язана з практико-орієнтованим моделюванням квазіпрофесійної та реальної діяльності, має особливе значення для переходу від знань до педагогічної дії. Саме через мікрвикладання, педагогічні ситуації, практику, виховні події, рефлексивний аналіз і портфоліо майбутній учитель набуває досвіду методично обґрунтованої роботи з формування національної ідентичності учнів.

Особливо варто відзначити структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, у якій методологічно-цільовий блок відображає соціальне замовлення, мету, завдання, підходи й принципи; змістово-процесуальний блок конкретизує педагогічні умови, етапи, форми, методи й засоби підготовки; діагностико-результативний блок охоплює компоненти, критерії, показники, рівні сформованості готовності та очікуваний результат.

Варто зауважити, що оригінальність розробленої автором моделі полягає у відображенні авторського бачення послідовного переходу від аксіологічного прийняття майбутнім учителем національно-громадянських смислів до методичного опанування засобів формування національної ідентичності та їх практичного застосування в квазіпрофесійній і реальній педагогічній діяльності.

Третій розділ дисертації, спрямований на експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти. У ньому представлено методiku організації дослідницько-експериментальної роботи, діагностику рівнів сформованості готовності, реалізацію педагогічних умов у формувальному експерименті та аналіз отриманих результатів.

Важливо зазначити, що логіка експериментальної частини роботи полягає в поєднанні діагностики, формувального педагогічного впливу та аналізу результатів через визначені компоненти, критерії, показники й рівні готовності. Обрана стратегія дозволяє простежити, як авторська модель і педагогічні умови функціонують в реальному освітньому процесі. Результати експерименту переконливо доводять практичну дієвість запропонованої системи підготовки та її можливість для подальшого впровадження в закладах вищої педагогічної освіти.

Особливої методичної цінності набуває навчально-методичне забезпечення дослідження, оскільки воно безпосередньо зорієнтоване на практику початкової школи та логіку нової української школи. У методичних рекомендаціях педагогічні засоби формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти співвіднесено з освітніми галузями НУШ, що дає змогу майбутньому вчителю бачити національно-ідентичнісний зміст не лише у виховній роботі, а й у мовно-літературній, громадянській та історичній, мистецькій, соціальній, здоров'язбережувальній, фізкультурній та інших освітніх галузях. До найбільш показових прикладів належать квест «Шукай символи України» у міському просторі, проєкт «Мій родовий шлях» із використанням мап і схем, створення мультимедійних проєктів про героїв України, комікси «Котики-патріотики», мистецькі вернісажі «Мій край, моя земля», фольклорні квест-ігри, сімейні ігрові вечірки та спортивні фестивалі з елементами українських народних ігор. Таке наповнення засвідчує, що автор пропонує майбутньому вчителю не декларативну модель патріотичного виховання, а конкретний, віковідповідний і методично придатний інструментарій формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Висновки до розділів органічно впливають зі змісту дослідження, узагальнюють ключові положення і підкреслюють логіку виконання завдань. Загальні висновки системно відображають результати дослідження та внесок автора в розвиток педагогічної науки і практики професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У цілому зміст дисертації відповідає обраній темі, реалізує мету дослідження та охоплює основні етапи наукового пошуку.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження, його результатів, висновків, пропозицій і рекомендацій дає підстави стверджувати, що здобувач В. Демченко дотримався загальноприйнятих вимог академічної доброчесності. У дисертації належним чином оформлено посилання на використані наукові, нормативні та методичні джерела, що свідчить про відповідальне ставлення автора до використання результатів попередніх досліджень.

Анотація є змістовною, структуровано поданою, відображає мету, завдання, наукову новизну, практичне значення, педагогічні умови, модель і

основні результати дослідження. Її зміст узгоджується з основними положеннями дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.
Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, зазначаємо низку дискусійних положень і зауважень до змісту роботи.

1. У роботі слушно наголошено на сенситивності періоду молодшого шкільного віку, однак автору варто було би більш докладно показати, які смисли національної ідентичності є доступними для учнів 1–2-х класів, а які доцільніше розкривати в 3–4-х класах. Такий віковий акцент дозволив би уникнути надмірної складності виховного змісту й забезпечити його відповідність пізнавальним, емоційним і мовленнєвим можливостям здобувачів початкової освіти.

2. У дослідженні доцільно було б глибше розкрити роль родини та громади у формуванні національної ідентичності здобувачів початкової освіти. Вважаємо, що робота виграла б від ширшого представлення форм партнерства майбутнього вчителя з батьками, закладами культури, музеями, бібліотеками, громадськими організаціями та місцевою спільнотою.

3. З огляду на сучасні інформаційні виклики, варто було б докладніше висвітлити підготовку майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів в умовах цифрового й медійного середовища.

4. Дисертація набула б більшої методичної повноти за умови ширшого розкриття питання роботи майбутнього вчителя з дітьми, які мають різний життєвий досвід унаслідок війни, переміщення або втрати звичного соціокультурного середовища.

5. У роботі переконливо представлено підготовку майбутнього вчителя до формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти, однак варто було б ширше окреслити можливості оцінювання виховних результатів учнів початкової школи, зокрема через спостереження за їхньою участю у виховних подіях, здатністю розповідати про родину й громаду тощо.

Викладені зауваження та побажання мають рекомендаційний характер і не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.
Основні положення дисертації В. Демченка відображено в наукових працях, серед яких стаття у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Web of Science, статті у наукових фахових виданнях України, матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, а також методичні рекомендації.

У публікаціях висвітлено ключові аспекти дисертаційного дослідження: особливості формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти; класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів; сутність і структуру готовності вчителя до формування національної ідентичності; функції вчителя початкової школи;

євроінтеграційний контекст підготовки майбутніх учителів; ціннісно-мотиваційну основу досліджуваного процесу.

Отже, опубліковані праці повністю відображають ключові положення дисертації, підтверджують наукову новизну, практичну значущість дослідження та достатній рівень апробації його результатів.

Загальний висновок. Дисертація Демченка Віталія Миколайовича «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке за актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, обґрунтованістю наукових положень, логікою побудови, повнотою оприлюднення результатів і дотриманням вимог академічної доброчесності відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року, наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Демченко Віталій Миколайович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент,

завідувач кафедри теорії і
практики початкової освіти

Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

доктор педагогічних наук
професор

Інна ХИЖНЯК

Підпис Хижняк І. А. ЗАСВІДЧУЮ:

Начальник відділу кадрів

ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Євгеній СІЛІН